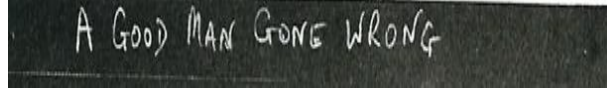

בית-צורי המודד מג'נין

דב גביש

בפרוץ מלחמת-העולם השנייה הייתה מחלקת המדידות הממשלתית בארץ בעיצומה של עבודת מיפוי בזכות תקציב מלחמתי ויחידות מיפוי צבאיות שהוזרמו למרחב משנת 1940. האצת עבודת המדידות נבעה בעיקר מהמפנה המשמעותי במדיניות הבריטית בייחס להבטחת הבית הלאומי. בעקבות המרד הערבי שפרץ ב-1936 ולאחר כישלון של הוועדות שהמליצו על חלוקת הארץ, ועדת פיל (Peel) ב-1937 וועדת וודהד (Woodhead) ב-1938, פנתה ממשלת בריטניה לריצוי הוועד הערבי העליון ומנהיגות המרד במהלכים פייסניים. הנציב העליון הגנרל פלומר, שהיה נוח ליישוב ותקיף כלפי הערבים, הוחלף בהארולד מקמייכל (MacMichael) מושל בסודן לשעבר וכנציב בטנגניקה. ברוח הפייסנות הבריטית אמנם עיין מקמייכל את המופתי חאגי אמין אל-חוסייני, מחרחר המרד שנמלט מהארץ, אבל היה קשוח מאוד כלפי היישוב היהודי.

שנת 1942 הייתה בעלת משמעות מיוחדת בתחום המדידות בארץ. בראש וראשונה הייתה הענות לדרישות המלחמה. לבקשת הבריטים, לאחר אבדן יחידות מיפוי בריטיות בצפון-אפריקה וכרתים, ארגנה הסוכנות היהודית יחידת מתנדבים בעלי הכשרה במדידות ובמיפוי במסגרת חיל-ההנדסה של הצבא הבריטי. כך הוקמה פלוגת מודדי-שדה ארץ-ישראלית 524, שלא נועדה לעבודה בארץ.

בארץ פעלו כבר יחידות מיפוי צבאיות ומחלקת המדידות המנדטורית עמדה לשירותן, האיצה את תפוקת ייצורן של המפות, בד בבד עם הגברת עבודת המודדים המקומיים. לא הייתה למודדים המקומיים מעורבות בתנופה הצבאית, אבל יכולה הייתה להיות להם השפעה על שמירת הסדר הפנימי בארץ. מחלקת המדידות נחלצה אז לטפל בהסדר הקרקעות, לשיקום ופיתוח הכפר הערבי, פרי המרד שהחל ב-1936 Village Development Scheme. מנגד, החל ב-1943, הפעיל ארגון ה"הגנה" מערכת בשם "תיקי כפרים" לאיסוף מודיעין בסיסי על מבנה הכפר הערבי, על מבואותיו ומנהיגיו, והעשירה את המידע במפות ובתצלומים.

ארגוני האצ"ל והלח"י, שהיו ארגונים עירוניים, לא חשבו אז על הצורך למפות כפרים, גם לא מפות-עיר, שניתן היה לרכוש אותן באופן חופשי. ואף על-פי-כן חבר לח"י בודד, אליהו בית-צורי, מודד במקצועו, ידע להפוך את מעשה המדידה לנשק.

Top Secret

תיק ההתנקשות בנציב העליון

הארולד מקמיכל¹

הארולד מקמיכל, הנציב העליון החמישי, עלה על כוונת המתנקשים מיום בואו לארץ. הוא סרב לחנון את שלמה בן-יוסף, שהועלה לגרדום ב-1938, ועליו הוטל ליישם את מדיניות 'הספר הלבן', קובץ תקנות שבו נסוגה, לכאורה, ממשלת בריטניה ב-1939 מ'הצהרת בלפור'. בעקבותיו, בפברואר 1940, פורסמו בארץ 'תקנות העברת הקרקעות' המבוססות על החלוקה הקרקעית לפי המלצת ועדת וודהד. לאחר שנים של התנכלות פורעים ערביים למודדים הממשלתיים, בימים שבהם נאסר על היישוב היהודי לרכוש קרקעות, בקשה מחלקת המדידות של ממשלת המנדט להאיץ את המדידות ולקדם את הסדר הקרקעות בשטח שיועד לשליטת האוכלוסייה הערבית. לשם כך, אנדרו פארק מיטשל (Mitchell), מנהל מחלקת המדידות בעבר-הירדן ודובר ערבית, הועבר לארץ ב-1940 וגיון לוקסטון מפקח המדידות בארץ, הועבר במקומו לעמאן. ב-1942 הושב לוקסטון לתל-אביב ובהמרצתו היה על המחלקה להכשיר צוותים רבים של מודדים ערביים בתקווה שהאוכלוסייה המקומית לא תפגע במודדים שבאו מקרבה.² סגל עובדי השדה הוגדל, מעמדם הכלכלי שופר והושקע מאמץ רב בהכשרתם כדי להוציאם לשטח.

1 NA, WO 201/198.

2 John Loxton, The Survey of Palestine 1937 – 1948, Unpublished Personal Memoir, 1988, p.18.

הגדודים

מיום הקמתה נהגה מחלקת המדידות לפתוח מחנות להכשרת מודדים ולסגור את המחנות בתום מחזורי ההכשרה בני שמונה עד עשרה חודשים. גם חניכים יהודים צורפו למחנות ההכשרה, אך הבריטים ציפו מהיהודים להשתלב בעבודות המשרד, בחישובים, בשרטוט ובהדפסת המפות. הערבים כווננו בעיקר לעבודות השדה ולמדידות בכפרים הערביים עצמם, כדי לטעת בתושביהם ביטחון בחינוניות המעשה.³

מחנה המודדים בג'נין 1942

בתחילת 1942 נפתח 'בית-ספר' למודדים בג'נין, בו שולב תלמיד יהודי אחד וכעבור זמן-מה שולבו בו עוד ארבעה. בגלל מקומו של הקורס, זומנו לראיון אצל מיטשל בוגרי גימנסיה "בגרות" בירושלים ששלטו במידת-מה בערבית. ארבעה חניכים ירושלמיים התקבלו לקורס: יהודה אריכא,⁴ מיכאל אלישיב, שביקש ללמוד מדידות במנצ'סטר ושוכנע להקדים ולהתמחות בג'נין, משה לוי,⁵ ויוסף בן-יוסף שפרש לאחר כחודש והעדיף להתגייס לפלוגת המודדים העברית 524 בצבא הבריטי. בבואם לג'נין נדהמו הארבעה למשמע אזניהם. החניך הראשון, רכוב על חמור-שרות (donkey allowance) טעון ציוד, קידם את פניהם בשיר לכת

³ דב גביש, 'מודדים ב"ריץ'-רץ"', *מדיתון* 13 (תשרי תשמ"ז), 1986, עמ' 5-8; יהודה אריכא (ראיון) 9.9.1992; ג'ון לוקסטון (ראיון) 29.5.1983.

⁴ יהודה (טאוואיל) אריכא, פרש ממחלקת המדידות לאחר פרשת בית-צורי, הצטרף לאצ"ל ושב בשנות ה-50.

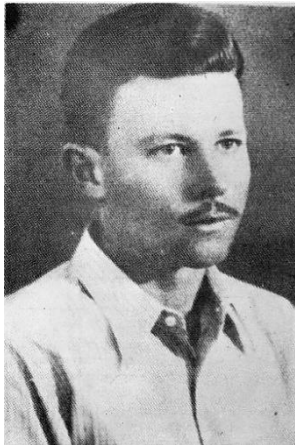
⁵ משה לוי היה מאנשי החי"ש בירושלים, נפל באיתור הלי"ה שיצאו לעזרת גוש עציון ולא הגיעו.

רם ונישא, שיר "הגדודנים"⁶ ושני עוזריו הערביים דיזו אחריו. היה זה אליהו בית-צורי, שהקדימם בחודשיים ושר את שירם של יעקב אורלנד ומרדכי זעירא, שנכתב והושר בפי מתנדבי היישוב לצבא הבריטי, אליהם סרב להצטרף.⁷

המודדים בג'נין, 1942

מודד סמוי מן העין

אליהו בית-צורי, נולד בינואר 1922 בתל-אביב. בילדותו עקרה משפחתו לטבריה בה רכש שליטה בשפה הערבית. בשוכם לתל-אביב, בין חבריו ללימודים בבית-ספר "הלפרין" היו לובה אליאב-ליפשיץ והצלם מקסים סלומון, ובגימנסיה "בלפור" היו פרופ' אברהם מלמט, עוזי אורנן ועמיחי פגלין. אליהו בלט בלימודיו, בהשכלתו ובחוש מיוחד לשפות, אף נהג לתרגם קטעי ספרות יפה. בהשפעת פרשת שלמה בן-יוסף ב-1938 ואירוע בו חולץ דגל מידיו של קצין בריטי בעת פיזור הפגנה בתל-אביב, הצטרף אליהו לאצ"ל. הוא ושלשה מחבריו בכיתה השביעית, שניהלו ויכוחים פוליטיים סוערים, היו משוכנעים שרק התנקשות בנציב העליון תרצה את נקמתם. הם נצלו היכרות עם עובד המחלקה לעבודות ציבוריות (מע"צ) כדי להצטייד בחומר נפץ ונערכו למעשה ההתנקשות בחובבנות

⁶ שירם של יעקוב אורלנד (מילים) ומרדכי זעירא (לחן).

⁷ ראיונות עם יהודה אריכא 9.9.1992 ; 28.8.2003.

שלא נשאה פרי. שאלת גורלם וביטחונם האישי הייתה חסרת חשיבות בעיניהם. הם היו קשובים לזרמים האידאולוגיים הקיצוניים שרווחו בבית ספרם, שהטיפו להשתלבות במרחב השְׁמִי ברוח ה"כנענים", תנועה שהתייחסה לבני העמים שישבו לחופי ים-התיכון ובארץ כנען בעבר הרחוק, לפני הכיבוש הישראלי. בית-צורי הזדהה עם תקיפותם הלאומית, אך חיפש נקמה ולא חבר אליהם.⁸

בשלהי 1939, כשוחר השכלה מילדותו, עבר לירושלים ללימודי מדעי הרוח באוניברסיטה העברית, בדגש על ערבית וספרותה, טורקית ותולדות האסלאם. גאה וביקורתית, נהג ללגלג על המרצים ה"ייקים", על מראם, לבושם ושיגרת הרצאותיהם, אבל העריך את מטלות הלימודים שחייבו אותו לשקוד בספריית האוניברסיטה.⁹ כאשר חייבו המוסדות הלאומיים את מוסדות ההשכלה הגבוהה למנוע את המשך הלימודים מהמסרבים להתנדב לצבא הבריטי, סרב אליהו להתנדב ונאלץ להחמיץ את המשך לימודיו. על אלה אמר השופט גד פרומקין בברכת הפרדה מתלמידיו בתום שנת הלימודים באוניברסיטה: "... "אולי יש בקרבכם כאלה הממלאים את חובם בצורה הסמויה מן העין".¹⁰ אליהו התגורר בבית סבו וסבתו והיה חופשי לפעילות מחתרתית ברוח זיקתו הסמויה, שלא נעלמה מעיני בני משפחתו. הם דווקא נטו ל"הגנה".¹¹

עם הרצחו של אברהם שטרן (יאיר) בפברואר 1942 ורושם אסון טביעתה של אניית המעפילים "סטרומה" באותו החודש, יצחק יזרניצקי (שמיר), מדריכו מנוער בימי לימודיו בבית הספר התיכון, "לכד" אותו,¹² ואליהו בחר להצטרף לח"י המתאוששת.

ב-1942 נאלץ אליהו לחזור לתל-אביב לסייע בכלכלת המשפחה. בהעדר כל מקצוע, ניצל, אליהו, היכרות עם עובד מחלקת המדידות הממשלתית וביקש להתקבל בה לעבודה.¹³ ככול עובד מדינה עבר אליהו בדיקות רפואיות בהצלחה, ולאור הידע הבסיסי בערבית ובאנגלית התקבל לקורס המודדים. אולי הוא לא היה מרוצה מכפיפותו למשרד ממשלתי, אבל היה שבע רצון ממקצוע שאפשר לו חופש תנועה, כלכלה, שכר ודמי-כיס נדיבים.¹⁴

8 ג'ראלד פרנק, **המעש**, רשפים, 1963, עמ' 46-47, 84-87, 195; יוסף עברון, **גידי: והמערכה לפינוי הבריטים מארץ ישראל**, ההוצאה לאור – משרד הביטחון, 2001, עמ' 43-45.

9 אליהו בית-צורי במכתב להוריו, יז כסלו ת"ש (29.11.1939).

10 **דבר**, 22.7.1942.

11 פרנק, (לעיל הערה 8), עמ' 122.

12 פרנק, שם, עמ' 110-111.

13 אהרון אמיר, **פיוזה**, [הכינור והחרב], **קשת** סט, 1975], יריב, 1978, עמ' 30, 49-51.

14 עוזי אורנן (ראיון) 13.11.1991; פרנק (לעיל הערה 8), עמ' 98; אריכא, (ראיון) ב-1992.

צבא לוקסטון

במחלקת המדידות העריכו עד מאוד את בית-צורי. הוא נחשב לחניך מבטיח בקורס בג'נין, היה הטוב בחניכי מחזור אפריל-יולי 1942, "אינטליגנט, מוכשר מאוד וממושמע", כך נכתב עליו.¹⁵ מנהל הקורס היה גימאל האשם, מודד מוסמך ממשפחת הנשאיבים, שהיה כפוף לגיון לוקסטון המפקח הראשי על המדידות. אליהו, שסרב להתגייס לצבא הבריטי, מצא את עצמו ב"צבא לוקסטון".

בוגרי בוגרי קורס המודדים בג'נין

1 משה לוי; 2 יהודה אריכא; 3 אליהו בית-צורי; 4 מיכאל אלישיב

המודד מיכאל אלישיב סיפר¹⁶ שאליהו היה חרוץ מאוד ומוכשר, אמנם שתקן שהתרועע בג'נין עם חניכים ערביים וליטש בעזרתם את שליטתו בערבית. הם כינו אותו 'אחמר', היינו 'אדום', לפי שהיה אדמוני סמוק פנים. אליהו היה איש עדין, אבל לא חלש, הוא חבר לחוסיינים, לנשאיבים, לנוצרים ולבדואים כאחד, והם כיבדוהו, כי בתבונה רבה ידע להעמידם במקומם. ב-1 באוגוסט 1942 היה למודד והמשיך בתקופת

¹⁵ לוקסטון, (לעיל הערה 2), עמ' 30.

¹⁶ מיכאל אלישיב, (ראיון), 16.2.1999.

התמחות קצרה בסתיו בקרבת כפר א-זיב [אכזיב]. כאשר הוצב כמדריך מבטיח בקורס מודדים שעמד להיפתח בנצרת, ב-1943, גמלה בלבו ההחלטה לנטוש את מקום עבודתו.

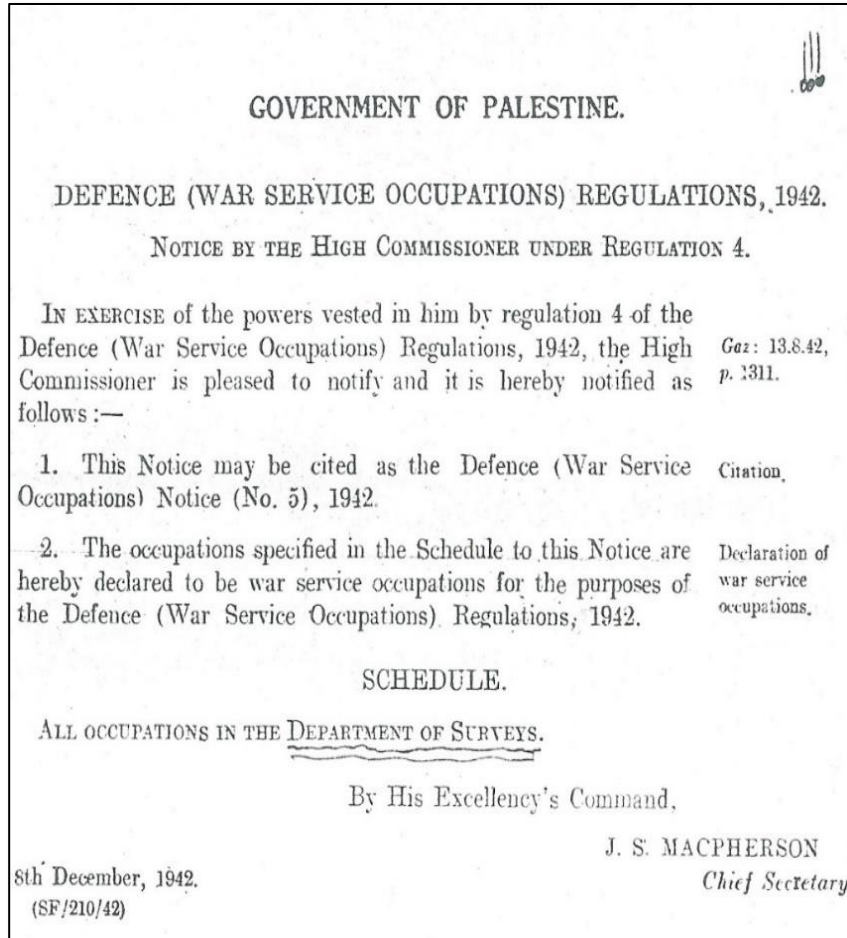
**ג'ון שאו (Shaw) המזכיר הראשי של ממשלת
ארץ-ישראל מבקר במחנה המודדים בנצרת, 1944.
שני משמאל, ממושקף: ג'ון לוקסטון**

כאשר יצא לאור הגיליון הראשון של **החזית** בעריכתו של ישראל אלדד, ביולי 1943, הודיע אליהו במפתיע למעסיקיו על התפטרותו ממחלקת המדידות. הוא חש בסתירה שבין מקום עבודתו לדעותיו והפנים שאינו כה חופשי בהתנהלותו. מקצועו אפשר לו להעדר במשך ימים מהבית ללא הסבר, אך לא ממוקם עבודתו.¹⁷ יהושע כהן, איש המבצעים מבכירי לח"י, קישר לימים בין תקרית שארעה בקרבת סנהדריה בירושלים, בה השתלט עם חניכים בפנים גלויות על שלושה שוטרים בריטיים שנקרו למקום בעת אימון בהטלת רימוני-יד, ואלהיהו בית-צורי היה למתורגמן שהטיח בשוטרים את פקודותיו של יהושע, באנגלית.¹⁸

¹⁷ עוזי אורנן, (לעיל, הערה 14).

¹⁸ אביבה רגולנט, ראיון ב-20.10.1991; פרנק, (לעיל הערה 8), עמ' 121.

בקשתו של אליהו להתפטר הדהימה ונדחתה. בסיבת המלחמה הוכרזה העבודה במחלקת המדידות המנדטורית כשירות על-פי תקנות שעת החירום, ומהעובדים נשללה הזכות להתפטר ולעבור לעבודה אחרת ללא אישור מיוחד. מאז התהדרו תלמידיו של לוקסטון ועובדיו בשירותם ב"צבאו של לוקסטון".¹⁹

תקנות ההגנה (השירות במלחמה) 1942

אליהו נמצא כבול לעבודתו אך התעקש, ותלה את בקשתו במצבו הבריאותי, בדלקת פרקים שחוה נעורו.²⁰ בקשתו הפתיעה את מנהלי המחלקה, כי שנה קודם-לכן, במרץ 1942, נמצא בריא ומתאים לשירות הציבורי לקראת קליטתו במחנה המודדים בג'נין. אנדרו פארק מיטשל, מנהל מחלקת המדידות

¹⁹ יהודה אריכא, בראיון ב-28 באוגוסט 2003.

²⁰ עוזי אורנן, (לעיל הערה 14); יוסף נדבה, **ספר עולי הגרדום**, 1996, עמ' 86.

בשנים 1940-1948, העדיף לא להתעקש, נענה לבית-צורי ואישר בכתב את פרישתו ותנאיה ב-13 ביולי 1943.²¹

לא איש ביצוע

לאחר פרישתו עבד אליהו בית-צורי במשרדו של המודד התל-אביבי קולמן, גם היה בצוות המודדים עם הקמת קיבוץ כפר-עציון.²² אבל פעילותו המחתרתית הייתה חשובה לו יותר והעדיף להיות חבר מהשורה שמתפנה מדי פעם למשימות.

ב-1 בנובמבר 1943 הוטלה עליו משימה מרתקת. הוא וחברו, חמושים, "השתלטו" על אוטובוס של חברת "דרום יהודה" בכביש ירושלים-תל אביב, והחנו אותו בקרבת גדר מחנה המעצר בלטרון. אחר חצות הם קלטו לתוכו 21 חברי לח"י שהצליחו לחמוק מהמחנה במנהרה ארוכה בת 76 מ'.²³

ג'ראלד פרנק, יהודי-אמריקני, כתב צבאי ועיתונאי ה"ניו-יורק טיימס", כתב בספרו **המעש**, המצוטט כאן, שעוד בראשית דרכו, כחבר בתא חובבים מחתרתי עם עמיחי פגלין ודוד דנון, זמם אליהו להתנקש בנציב העליון הארולד מקמיכל, שנחשב לעויין במיוחד. הם קיבלו אישור לחטיפת הנציב מארמונו בירושלים ב-29 בנובמבר 1943, אך המידע דלף ל"הגנה" והפעולה סוכלה.²⁴ אהרון אמיר כתב בספרו, בפרק **"כינור וחרב"**, שבית-צורי היה היחיד "מכל זולתו" שחתר להתנקש בנציב העליון.²⁵ אך התנקשות כזאת לא הייתה למידותיהם של צעירים חובבים וחסרי ניסיון. הם לא מצאו אוזן קשבת באצ"ל ואליהו קצר הרוח מצא בלח"י קצרי רוח אחרים כלבבו.²⁶

בכירי לח"י ראו בבית-צורי איש משכיל, אידאולוג וזם, אך לא איש ביצוע. יצחק שמיר כתב כך בגרסתו על הפרשה לקראת ההוצאה לאור של ספרו של פרנק. שמיר חזר על כך בשיחה עם אביבה רגולנט, אחותו של אליהו בית-צורי, בטיסה לבלוזה שבסיני, ביוני 1975, להחזרת שרידיהם של צמד האליהו, אליהו בית-צורי ואליהו חכים, שהוצאו להורג ב-22 במרץ 1945 לאחר רצח הלורד מוין בקהיר.²⁷

²¹ מיטשל לבית-צורי באמצעות חדד, (P/B/36), 13.7.1943; לוקסטון, (לעיל הערה 2), עמ' 30.

²² נדב שרגאי, 'מועצת גוש עציון'... **הארץ**, 29.12.1994, עמ' 12.

²³ פרנק, (לעיל הערה 8), עמ' 126-129; דוד שומרון, **גוייסנו לכל החיים, יאיר**, תשמ"ה, עמ' 42-47; נתן ילין-מור, 'לוחמי חירות ישראל', **יאיר**, 1999, עמ' 136; סלוצקי, **ספר תולדות ההגנה**, ג', תשל"ב, עמ' 516-510; דב גביש וחיה גביש, **טייס אנגלי על כנפי ברנר**, 2015, עמ' 79.

²⁴ יוסף עברון, 'סיכול הפעולה הנועזת לחטיפת הנציב', שידור בערוץ 7, 6.4.2011.

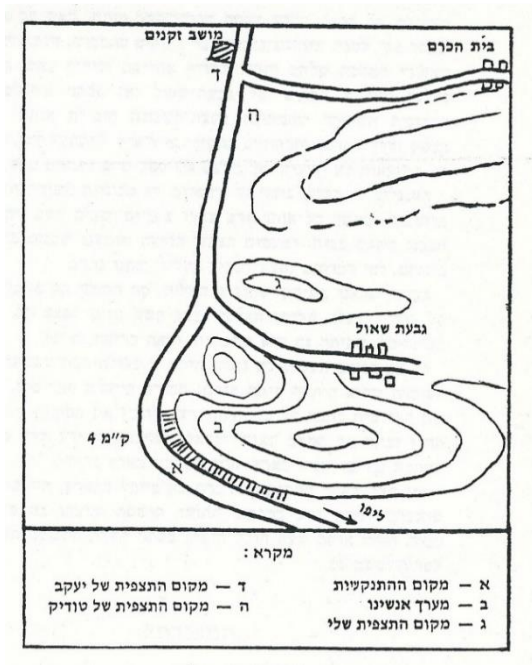
²⁵ אמיר, (לעיל הערה 13), עמ' 58-57.

²⁶ נדבה, (לעיל הערה 20), עמ' 86-83.

²⁷ אביבה רגולנט, ראיון ב-30.10.1991; יצחק שמיר, בטלפון 1996 (לאחר פרישתו מהממשלה).

חסל סדר מודדים

במרץ ב-1944 נערכו בארץ אין ספור פיגועים של אנשי לח"י ואצ"ל ופיגועים שכנגד על-ידי הבריטים. שבעה ניסיונות התנקשות בנציב נערכו על-ידי הלח"י, אך כולם לשווא. אליהו השתתף בשניים, כאחד מהשורה, ושני ניסיונות התנקשות נתפרו ביזמתו בהתחזות למודדים. בניסיון הראשון, שסוכל בשל תקלה, בבואו של הנציב באחד מימי ראשון לכנסיית סנט' ג'ורג' בירושלים, נצפה אליהו על-ידי איש ביטחון בריטי. נתן ילין-מור כתב שהיה זה "זבולון", לוחם-חרות עברי, אשר הצטרף לא מכבר למחתרת והתחזה לערבי טיפוס. אליהו, "זבולון" בשמו המחתרתי, תחקר על נוכחותו במקום, וכדי לנער את חוקרו עמדה לו השפה הערבית בניב שסיגל לעצמו בקורס המודדים בג'נין.²⁸ גם ההתנקשות השנייה, שאליהו לקח בה חלק, סוכלה. ניסיון ההתנקשות השלישי, בשטח הפתוח בין תחנת הרכבת לטחנת הרוח בירושלים בוימה על ידי אליהו. חמישה חברי לח"י צוידו במכשירי מדידה ש"נלקחו" משרדו כדי לשחק צוות של מודדים. אבל הנציב לא הופיע ולא נפל בידי האורבים. ב-8 באוגוסט 1944 שוב ארבו "מודדים" לנציב ביציאה מירושלים, בעקומת הכביש מעל לכפר ליפתא. בדרך לחוגג ביפו את תום שירותו של הנציב בארץ, שיירת הנציב הותקפה על-ידי "מודדים" בפיקודו של יהושע כהן. ההתנקשות בנציב לקתה בתזמון לקוי, ובתושיית נהגו הנציב לא נפגע.²⁹

מארב המודדים (שומרון, עמ' 78)

אתר ההתנקשות (צילום: 7 בדצמבר 1944)

²⁸ ילין-מור, (לעיל הערה 23), עמ' 191; פרנק, (לעיל הערה 8), עמ' 137-138.

²⁹ פרנק, (לעיל הערה 8), עמ' 142-143; שומרון, (לעיל הערה 23), עמ' 79-71; סלוצקי (לעיל הערה 23), עמ' 514; נדבה, (לעיל הערה 20), עמ' 72-73; יצחק שמיר בגרסתו לספרו של פרנק; ; NA, WO 201/189; NA, WO 169/15850.

כך, 'חסל סדר מודדים'³⁰ ומשחקי המדידות בניסיונות ההתנקשות של מבקשי נפשו של הנציב. הכישלון החוזר ונשנה פינה את תשומת-הלב מהתנקשות בנציב, הנשמר בקפדנות בארץ, אל התנקשות בדרג גבוה יותר, במקום בלתי צפוי ובארץ זרה, אל הלורד מוין, שר המדינה הבריטי למזרח-התיכון ושר תושב בקהיר.

שני האליהו

הכישלון החוזר ונשנה פינה את תשומת-הלב מהתנקשות בנציב הנשמר בקפדנות בארץ אל התנקשות בדרג גבוה יותר, במקום בלתי צפוי ובארץ זרה, אל הלורד מוין, שר המדינה הבריטי למזרח-התיכון ושר תושב בקהיר. אליהו חכים ואליהו בית-צורי נבחרו לביצוע המשימה על-ידי "מיכאל", הוא יצחק שמיר.³¹ בעוד בית-צורי משתדל לשכנע את שולחיו להטיל עליו את המשימה, אליהו חכים כבר עשה במצרים. שניהם לא היו מיומנים בסוג זה של התנקשות, גם לא בטשטוש עקבות לאחר הביצוע. אידאולוגיה, גאווה והקרבה עלו בחשיבותם על זהירות. הפור נפל על צמד האליהו כדוברי ערבית – האחד מגינין והשני, איש מבצעים צעיר ונמרץ שמוצאו מלבנון, שחבריו אומנו בארץ על-ידי הפלמ"ח, ובני ביתו היו מעורבים בליקוט שאריות של ציוד צבאי צרפתי בפירות.³² בימים שבהם לא נשאלו שאלות, רתם בית-צורי את מקצועו המיוחד כדי להערים דווקא על בני משפחתו. הוא נפרד ממקורביו בנימוק שעליו לצאת למדידות באזור גת למשך שבועיים-שלושה, והם צדו בעיניהם את טיב מלבושיו שארז למסעו, שלא היו בגדי עבודה.³³ בספרו, באנגלית, כתב פרנק שאליהו בית-צורי אמר שהוא יוצא למדידות בחופי עזה. כאשר תרגמה אביבה, אחותו של אליהו, את ספרו של פרנק לעברית העדיפה לא לשנות מעזה לגת, הפחות מוכרת,³⁴ שני אתרי כזב.

שני האליהו במשפט

³⁰ יעקוב בנאי, **חיילים אלמונים**, חוג ידידים, 1958, עמ' 250.

³¹ יעקב בנאי, שם, עמ' 279.

³² דב גביש, **בשני לבנון**, אריאל 2008, עמ' 97-98.

³³ פרנק, (לעיל הערה 8), עמ' 177-178.

³⁴ אביבה רגולנט, ראיון ב- 3.11.1991.

עובד טוב שחטא

ב-12 במאי 1983 נפגשתי עם ג'ון לוקסטון במכון המלכותי של המודדים המוסמכים בלונדון.³⁵ שלושה הסתודדנו באחת הפינות: לוקסטון, מרטין לובובסקי שאיתר אותו עבורי ואנוכי. לוקסטון היה הפקיד הבריטי הבכיר שפינה, שבוע לפני תום המנדט במאי 1948, את המשרד הממשלתי היחיד שלא שכן בירושלים, אלא בלב תל-אביב. חלפו מאז 35 שנים והוא לא נטה לדבר על פרטים טכניים ומקצועיים, אולי רחק מהם והעדיף לספר חוויות מרוח הזמן. משהבנתי לנטיות לבו הפצרתי בו להעלות על הכתב את זיכרונותיו, וב-1988 חזר לבקר בארץ והתקבל בכבוד במחלקת המדידות הישראלית. עובדי המחלקה היהודים לא אהדו את לוקסטון, שנהג כלפיהם כמו פקיד קולוניאלי יהיר ומתנשא, ומי שזכר אותו הזהיר אותי מראש שיוחרם בבואו. אך הנוסטלגיה עשתה את שלה.

ג'ון לוקסטון (שלישי משמאל), רעייתו (שלישית מימין) וכמה מעובדיו לשעבר
במחלקת המדידות בתל-אביב, 1988

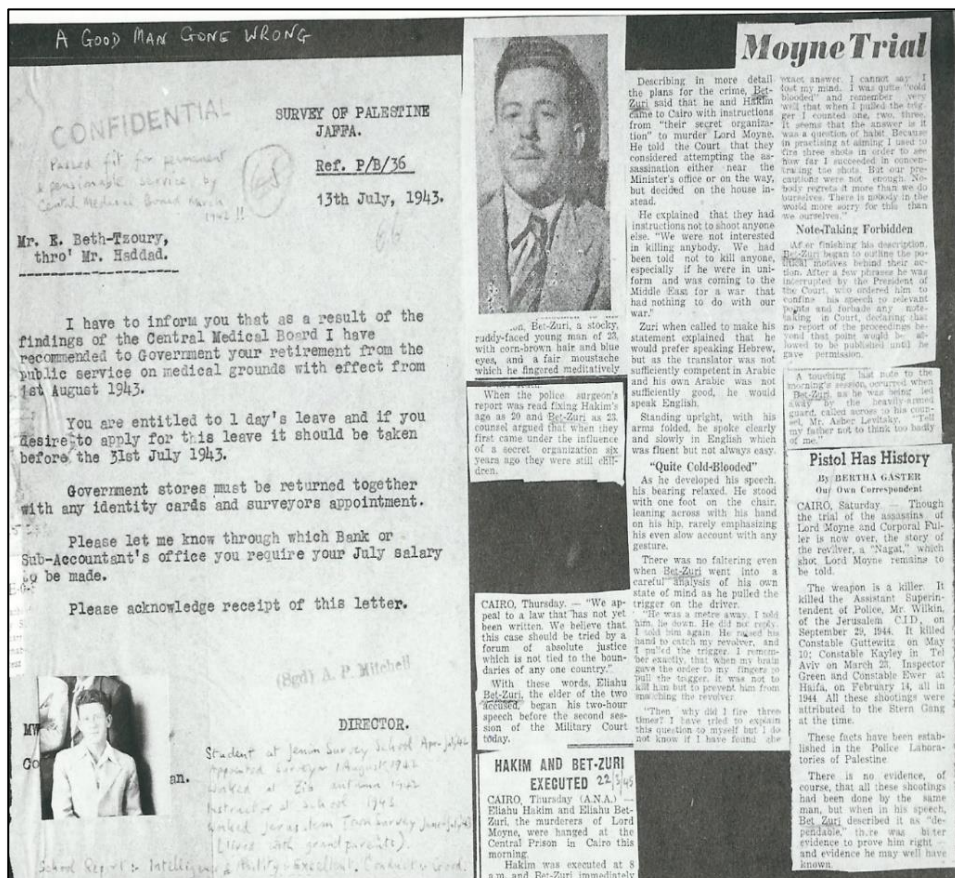
לוקסטון זכר לטובה את שנות שירותו בארץ, מהם שנתיים בעבר-הירדן, על-אף הסיכונים שהיו כרוכים בכך. כאופנוען צעיר הוא זכר את מעלליו עם בנות מושבות יהודה, נהנה ממסעותיו במיפוי מדבר יהודה, בסימון תוואי גדר הצפון, בגלישה בשלגי הלבנון ובמסע הרפתקאות דרומה לעקבה וחוף טאבה בעילה חסרת-שחר של מדידות.³⁶ די היה במידע הזה, בעקבות פגישתנו, כדי שיתוחקר בעת המשא-ומתן עם מצרים על מיקום נקודת הגבול בחוף טאבה, במפרץ אילת, סוגיה שהושלמה בבוררות כעבור שלוש שנים.

The Royal Institution of Chartered Surveyors 35

במכתבו אלי ב-10 בינואר 1986. 36

ב-1948 הוטל על לוקסטון לצייד את שלוחת מחלקת המדידות במדינה הערבית לכשתקום לפי החלטת החלוקה של האומות המאוחדות מ-29 בנובמבר 1947. הוא העביר ציוד ומפות למחנה חיל-האוויר ברמלה למשמרת עבור המדינה הפלסטינית. מבלי דעת הוא נאלץ להתמודד עם עובדיו הכפופים לו, חברי ה"הגנה", ששיבשו את מהלכיו בכול דרך; במשך היום הם ערמו ציוד להעברה ועם בוקר נעלמה הערימה. בשיחות עמו, טען לוקסטון, שלא העלה על דעתו שמישהו מעובדיו היה חבר ה"הגנה", גם לא ידע שהערבים "השלימו" את המלאכה ועם פינוי המחנה הבריטי ברמלה הם שדדו את תכולתו והעלו באש את הציוד והמפות שהועיד להם.³⁷

סיפוריו היינו את ציפיותי, אך כמו בכול שיחה עם אישיות בריטית המתחילה בחוות-דעת על מזג האוויר, הייתה זו רק ההקדמה. מבעד לאוצר חוויותיו בצבץ הלהט לנושא המעיק והטעון שלשמו התכנסנו וטרם נשאל עליו ישירות, על חניכו המודד בית-צורי. הוא היה מוכן. לוקסטון פרס לפני שני אלבומים אישיים משירותו במחלקת המדידות בעבר-הירדן ובארץ בשנים 1937-1948. באחד האלבומים הוקדשו שני עמודים לאליהו בית-צורי, נושא היסטורי שחרג באופן משמעותי מהתחום הצר, היום-יומי והמתיש של משבצת ארץ-ישראל וחויית השירות בה.

בית-צורי: דף באלבום הפרטי של ג'ון לוקסטון

CONFIDENTIAL

passed fit for permanent
& pensionable service by
Central Medical Board March
1942 !!

**SURVEY OF PALESTINE
JAFFA.**

Ref. P/B/36

13th July, 1943.

Mr. E. Beth-Tzoury,
thro' Mr. Haddad.

I have to inform you that as a result of the findings of the Central Medical Board I have recommended to Government your retirement from the public service on medical grounds with effect from 1st August 1943.

You are entitled to 1 day's leave and if you desire to apply for this leave it should be taken before the 31st July 1943.

Government stores must be returned together with any identity cards and surveyors appointment.

Please let me know through which Bank or Sub-Accountant's office you require your July salary to be made.

Please acknowledge receipt of this letter.

(Sgd) A. P. Mitchell

DIRECTOR.

Student at Jenin Survey School Apr-July 42
Appointed Surveyor 1 August 1942
Worked at Zib autumn 1942
Instructor at School 1943
Worked Jerusalem Town Survey June-July 43
(Lived with grandparents).

School Report: Intelligence & Ability: Excellent. Conduct: Good.

אישורו של מיטשל להתפטרותו של בית-צורי

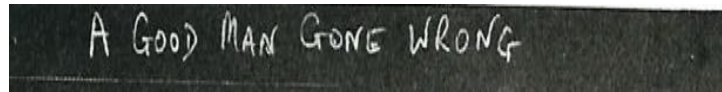
והערותיו של לוקסטון בכתב-יד (מתוך האלבום)

בהיוודע מעשה ההתנקשות בלורד מוין, ב-6 בנובמבר 1944, בני משפחותיהם של שני האליהו ומכריהם לא ידעו את משמעות האירוע ועוצמתו, ולא הבינו עד כמה הם עצמם הוכו. לשניים היו שמות בדויים. משהתפרסמו תמונותיהם בעיתונים הם נרעשו: משה זלצמן הוא אליהו בית-צורי ויצחק כהן הוא אליהו חכים. המבוכה והתדהמה היכו גם במחלקת המדידות בתל-אביב על העובד הטוב שפרש כשנה קודם, חטא והכתים את גאוותם המקצועית של המודדים.

לוקסטון הכיר באופן אישי את בית-צורי מאז ימייהם בגינין. הוא שלל כל ספק בדבר מצב בריאותו והעילה שבה תלה את בקשתו התמוהה להתפטר ממקום העבודה המקצועי באמצעות מכתב מפוקפק מרופא. כאשר נודעה פרשת רצח הלורד מוין התוודה בית-צורי בפני אחד משומריו במצרים שהינו מודד במקצועו.³⁸ כך למדו במחלקת המדידות על הקשר בין החניך המצטיין מגינין לניסיונות ההתנקשות בנציב העליון בחזות של מודדים.

לוקסטון שלף אז מהגנזים, במחלקה בתל-אביב, את העתק מכתבו של המנהל המאשר את התפטרותו של בית-צורי מחמת מצב בריאותו וצרפו לאלבומו הפרטי. כתב ההתפטרות הופנה אל מנהל קורס המודדים ג'מאל האשם והיה למסמך אלבומי עם גזרי עיתונות ותמונותו של בית-צורי, והערות בכתב-יד המסבירות את רקעו: Student at Jenin Survey School, מסמך שאולי נועד להיות כתב הגנה בבוא הזמן, או הסרת האחריות מהנהלת מחלקת המדידות.

את הדפים באלבום עיטר לוקסטון בכותרת: **A Good Man Gone Wrong**.

ראיונות

עוזי אורנן 13.11.1991

מיכאל אלישיב 16.2.1999

יהודה אריכא (טאואיל), **מזיתנו** 6 (אוגוסט 1977), 9.9.1992; ראיון במפ"י 28.8.2003.

ג'ון לוקסטון 12.5.1983; 23.5.1983 (בהשתתפות מרטין לובובסקי)

אביבה רגולנט 20.10.1991; 30.10.1991; 3.11.1991

יצחק שמיר 1996, לאחר פרישתו מהממשלה.